

# Ar vuhez da vare an eil Impalaeriezh c'hall



## Lankad 1

### Da c'houzout en a-raok

Dilennadeg ar C'hadoriad Louis-Napoleon Bonaparte (niz d'an impalaer Napoleon Bonaparte) e 1848 (eil Republik gall) ; e daol-Stad evit lakaat kemm er Vonreizh ; an unezholadur<sup>1</sup> ma voe degemeret da impalaer gant pobl Bro-C'hall.

## Lankad 2

### Peseurt enebiezh ouzh Napoleon 3 ?

E grez an eil Impalaeriezh c'hall n'eus ken, e-pad pell, nemet un demokratiezh a-ziavaez : emañ holl organoù ar galloud e dalc'h, a bell pe a dost, an Impalaer. Ar mouezhiañ hollek a dalv bepred padal ne vez implijet ken evit lakaat an dud da vont a-du pe da reiñ skoazell da renad an Impalaer : pe o respont "ya" d'an unezholadurioù kinniget gant an Impalaer pe o vouezhiañ ali gant an danvezkannad kefridiel galloudekaet gant an Impalaer. Pep tra zo graet evit digalonekaat ar vouezhierion a garfe mouezhiañ "enep". Evit ar mouezhiadegoù kêr, ne servijont ken da zilenn ar guzulierion gêr : gant ar brefeded (dibabet gant an Impalaer) an hini eo ez eo anvet ar maeroù, ha ket diouzh ret emesk ar guzulierion dilennet dres !

### Goulennaoueg da luc'heilañ. Diell 1 Barzhoneg Victor Hugo.

→ Piv eo aozer an destenn-mañ ? Ha klevet hon eus anv eus ar skrivagner-se ? Ober anv d'ar skolidi evel-just eus ar romant *Notre-Dame de Paris*. Bet dilennet da gannad en doa soñjet Hugo emginnig da vont da Gadoriad ar Republik e 1848, met divizet en doa reiñ harp, en diwezh, da Louis-Napoleon Bonaparte (Louis-Napoleon Bonaparte a lavare eveltañ bout mennet da zifenn ar bobl : e 1844 en doa skrivet *De l'extinction du paupérisme*). Sevel a

ra a-enep da daol-Stad Napoleon 3 d'an 2 kerzu 1851 ha klask a ra sevel un emsavadeg broadel. Urzh zo roet d'ar bolis da glask war e lerc'h ha d'e fuzuilhañ m'en kav. Dont a ra Hugo a-benn da dec'hout diouzh Bro-C'hall evit bloavezhioù : da Vrussels da gentañ (ma embanno ar flemm-skrid *Napoléon le Petit*), ha da Jerzenez (1852-1855), da Wernenez (1855-1865) a-raok distreiñ da Vrussels (1865-1870). Skrivañ a ra kalz : *Les Châtiments* (1853), teskad barzhonegoù enep-bonapartelour, *Les Misérables* (1862), *Les Travailleurs de la Mer* (1866). Nac'h a ra distreiñ da Vro-C'hall goude m'eo bet diskounaet gant Napoleon 3. N'eo ken e 1870, pa voe taolet an Impalaeriezh d'an traoñ, eo e tistroas.

### Diell 2 Barzhoneg Fañch an Uhel.

Nebeut-tre eus enebourion Napoleon 3 a voe ken aheurtet ha Victor Hugo. An darn vrasañ, dre ma ne oant ket ken brudet hag eñ, ne rejont nemet plegañ. Fañch an Uhel (François-Marie Luzel) zo dastumer lennegezh pobl (sonioù, gwerzioù, kontadennoù (« Kontadennoù ar bobl », embannet gant Al Liamm) ha c'hoariva (« Santez Trifina hag ar roue Arzhur ») ha barzh. Republikan, e labouras evit ar gazetenn *L'Avenir* e Montroulez. Displegañ d'ar skolidi an diac'hinad 'zo etre e labour kazetenner republikan hag e varzhoneg *Armor ou Napoléon III en Bretagne*.

<sup>1</sup> Mouezhiadeg war-eeun gant ar c'hor-dilenn – dre ya pe dre get – war ar fiziañs a laka en den en deus tapet ar galloud.

## Lankad 3 Napoleon 3 e Breizh

E grez an hañv 1858 e weladennas an Impalaer Breizh gant e bried Eugenie. Pal ar weladenn a oa kreñvaat mennozioù an Impalaer en ur rannbarzh a oa gounezet kentoc'h gant kostezenn ar republikaned ha hini ar roueelourion a felle dezho distro ur roue e penn Bro-C'hall.

Disheñvel a-walc'h eo emzalc'h politikel Breizhiz diouzh rannbarzhioù all Bro-C'hall. E 1848, da zilennadeg an eil Republik, e roont da Louis-Napoleon 53 % eus o mouezhioù, pezh a zo 20 % nebeutoc'h eget hollad mouezhioù Bro-C'hall roet dezhañ (74%). Dav kas soñj d'ar skolidi e oa bet o ren, 50 vloaz a-raok hepken, ar brezelioù diabarzh – ha kriz – etre ar Republikaned hag ar Chouanted (roueelourion). Hag er c'hêrioù bras e kaver kentoc'h republikaned eget impalaerelourion. Fellout a ra da Napoleon 3 diskouez d'ar Vretoned e taol pled outo hag e c'hallo kas dezho ar peoc'h (d'ar 5 eost en emgav e Cherbourg gant Victoria rouanez Breizh-Veur) hag ar c'halvezoniezhoù nevez (dont a ra da zigeriñ an hent-houarn e Roazhon). [E gwirionez e fell dreist-holl da Napoleon 3 kaout skoazell an iliz katolik (kreñv-tre e Breizh) pa fell dezhañ stourm a-du gant Cavour, Maodiern kentañ Piemont, evit unvanidigezh Italia. Hag ar Pab, aotrou war un diriegezh ec'hon en-dro da Roma, a sav enep da hevelep unvanidigezh, ha da amkan Cavour ha Napoleon 3 enta.]

D'an 10 eost ez emgav Napoleon 3 hag Eugenie e Brest war al lestr-brezel « *Bretagne* ». **[diell 3]** Diouzh an noz e kinniger un arvest koroll ha sonerezh Breizh dezho. D'an 11 eost, p'emañ o weladenniñ morlenn Brest e tispleg an impalaer d'ar pennadurezhioù emañ ali da sevel ur porzh-kenwerzh e keoded ar Ponant. Eus Brest ez a da Gemper o tremen dre Landernev, Rumengol, Ar Faou ha Kastellin **[diell 4]** . E Kemper, diouzh an noz, bal brezhon. Meur a vrientin eus an tolead, aet a-du gant an impalaer, a c'houlenn outañ ober « dug Breizh » eus e vab . Pezh a nac'h ober. D'an 13 ha 14 eost emañ e bro An Oriant, d'ar 15 e Keranna ma 'z eont d'an oferenn hag e Gwened. D'ar 16 e Pondivi (Napoleonville hec'h anv en-dro abaoe 1852, evel da goulz Napoleon 1<sup>añ</sup> ) , d'ar 17 e Sant-Brieg ma kreta d'ar pennadurezhioù e tremeno an hent-houarn Pariz-Brest dre o c'hêr, d'an 18 e weladenn Sant-Malo hag e tiviz sevel ur c'hae nevez war an Ery, d'an 19 e Roazhon ma ra ur brezegenn vras dirak un mor a dud. E brezegenn e vo embannet ha skignet dre Vreizh a-bezh e stumm skritelloù divyezhek. Kuitaat a ra Roazhon war-du Pariz e bourzh an tren, erruet nevez zo e Breizh. Berzh-mat en deus graet e Breizh.

**Mammenn :** <http://ablogjeanfloch.overblog.com/article-32955055.html>

## Lankad 4 Un oadvezh kevoazh greantel

**Diell 6 :** Skeudenn eus Diskouezadeg hollvedel 1867

**Goulennaoueg** da luc'heilañ

**Diell 7 :** “Fiskoan e palez an Tuileries, 10 even 1867” (Baron Henri-Charles Antoine)

Diskouez a ra an dielloù-mañ pezh pouez he deus bet Diskouezadeg hollvedel 1867 : reiñ a ra ur skeudenn eus ar berzh greantel hag eus lammgresk armerzhel Bro-C'hall, en o barr e grez an eil Impalaeriezh.

Diskouez a ra an daolenn, livet gant ar baron Henri-Charles Antoine, ar fiskoan a voe aozet e skeud digoradur an Diskouezadeg. Un arouez a c'hell bezañ eus ar festoù ha banvezioù niverus a voe dindan renad Napoleon 3.

# Ar vuhez da vare an eil Impalaeriezh c'hall



## Diell 6

Kinnig d'ar vugale pennaenn an Diskouezadegoù hollvedel :

- krouet int bet en 19<sup>vet</sup> kantved evit diskouez pezh a oa sevenet gant greanterezhioù ar riezoù (London, 1851). Un doare rakstal kalvezoniell ha greantel e oant o tiskouez an araokadennoù graet e skeud an dispac'h greantel.

- savadurioù adeiladel a bouez bras zo bet graet e sigur an Diskouezadegoù-se : Tour Eiffel (evit Diskouezadeg 1889), ha metro Pariz (Diskouezadeg 1900)<sup>2</sup>, Atomiom Brussel (1958), Biosfer Montreal (1967)...

- c'hoazh ez eus eus an Diskouezadegoù-se : 2015 e Milano, 2020 e Dubai.

Distreiñ da hini 1867 : digor e voe eus ar 1añ ebrel d'an 3 du. Bodañ a ra 50 000 gwereour deuet eus ouzhpenn 40 riez eus ar bed a-bezh (Egipt, Aljeria, Japon...) ha degemer a ra 7 milion a weladennerion. War ar skeudenn e weler savadurioù an Diskouezadeg war Tachenn-Veurzh Pariz (lec'h m'emañ bremañ an Tour Eiffel, pa n'en gweler ket c'hoazh war ar skeudenn). Menegiñ ment ar savadurioù, ec'honder o gorread, ha perzh o adeiladur dezho o-unan (hirgelc'hiek), savet e metal (15 ha). Ar brasañ savadur bet savet biskoazh e oa ar bloaz-se, ha graet e daou vloaz hepken.

Lakaat ar skolidi da zevezhout an doareoù treuzdougen dre zouar ha dre zour, an nebeud a savadurioù tro-dro d'an Dachenn-Veurzh.

An embregerezhioù a c'halle diskouez o c'henderc'hadoù hag ijinadennoù en Diskouezadeg hollvedel a c'halle kavout arvalion ha sinañ kevratoù labour bras-tre. Mes koustañ a rae ker kemer perzh ha gweladenniñ ivez.

---

<sup>2</sup> Ijinet ha savet gant Fulgence Bienvenüe, Breizhad eus Uzel, linenn vetro gentañ (Porte de Vincennes – Porte Maillot) digoret d'an 19 gouere 1900. [danvez ur gemalenn istor all eo].

## Diell 7

Goulenn ouzh ar vugale reiñ talbenn an daolenn ha deziad an darvoud. Displegañ dezho e oa bet savet palez an Tuileries, e Pariz, e-lec'h ma oa gwechall an teolerezhioù. Savet e oa bet e 1564 ha palez e voe da rouaned niverus : Henri 4, Louis 14, Louis 15, Louis 18, Charles 10, Louis-Philippe ha Napoleon 3. Ec'hon-tre e oa, 266 m hed e oa e dalbenn.

Kalz e plije da Napoleon 3 lakaat aozañ festoù bras. Homañ a oa roet en enor d'ar bennroueed a oa deuet evit digoradur an Diskouezadeg : Franz-Joseph 1<sup>añ</sup>, Impalaer Aostria ha Roue Hongaria, Wilhelm, roue Prus, Aleksander 2, tsar Rousia, Abdul Aziz, sultan an impalaeriezh otoman, Oskar, roue Sveden, Abd el-Kader, emir Aljeria, Tokugawa Akitake, breur Shogoun Japon, Ranavalona, rouanez Madagaskar...

Goulenn ouzh ar skolidi deskrivañ an dud a welont war ar skeudenn : likitennoù hir ar baotred, saeoù hir (saeoù krinolinenoù) ar merc'hed. Komz ivez eus pallennoù-moger ar sal gorollañ a ro da grediñ emañ digor war liorz ur palez all, en diabell, ur feunteun dirazi. Mes, dreist-holl, ober anv eus ar c'hantolorioù-skourr, goulaoet gant aezhenn-leskiñ ha neket gant tredan c'hoazh, rak an noz-se end-eeun e tizoloed dirak an impalaer ha kalz a dud un ijinadenn arnevez : goulaoet e voe talbenn ar palez hag al liorzhoù gant tredan.

Klozañ o tisplegañ d'ar skolidi e voe distrujet palez an Tuileries e 1871 – gant Parizianiz da vare ar Gumun - ha ne chom en e lec'h ken ul liorz.

## Lankad 5 An hent-houarn

E 1840 e oa ezhomm etre 24 ha 48 eurvezh marc'hegañ – pe gant ar rederig – evit mont eus Pariz da Vrest. E Bro-C'hall ez eo marteze an eil Impalaeriezh ar renad kentañ o lakaat ar palioù armerzhel da balioù kentañ. Er Stadoù amezek ez eur krog abaoe ur pennad da sevel hentoù-houarn. Bro-C'hall, en abeg d'ar baourentez goude ar brezelioù niverus kaset gant Napoleon 1<sup>añ</sup>, zo manet war-lerc'h. Napoleon 3 a laka krouiñ c'hwec'h kompagnunezh hentoù-houarn. Digoret e voe da gentañ al linenn etre Pariz ha Le Mans e 1854, betek Laval e 1855, Roazhon e 1857 (d'ar sul 26 ebrel da 16 h 05, goude 10 eurvezh hent), Gwengamp e 1863 ha Brest evit echuiñ, e 1865. Savet ez eus pontoù niverus ha savadurioù all, en o zouez karrbont Montroulez (bet savet e 28 miz etre 1863 ha 1865, 60 metr uhelder a-us an dour, 292 metr e hed). D'ar 25 ebrel 1865, da 17 eur dik, en emgave tren an digoroù e porzh-houarn Brest goude 18 eurvezh hent. Festoù bras a voe aozet e kêr e-pad tri devezh, tanoù-arvest, dasparzh bara ha kig d'ar re ezhommek, korolladegoù, redadegoù war gezeg... Hiviziken e c'halle unan dont eus Pariz da Vrest (pe garinep) e 16 eurvezh 40 !

Reiñ pennad *L'illustration* da lenn d'ar skolidi, **diell 9**

Linennoù all a voe savet etre Kôrnog ha Reter : al linenn Pariz-Naoned-Kemper, digoret e 1863, ha Kemper-Kastellin-Landernev-Brest e 1867.

Da c'houde hepken ez eus digoret linennoù evit

darbariñ kêrioù gouniderezh pe beskerezh : Montroulez-Rosko e 1883, gant 25 treuzenn-arez. Kastell-Paol a voe, d'ar c'houlz-hont, ar porzh-houarn legumajerezh kentañ e Bro-C'hall a-bezh. War-lerc'h 1863 ha digoradur hentoù bras Breizh e krog ar gompagnunezh Kornôg-Stad da doullañ hentoù treuz Hanternoz-Kreisteiz, war-dro Karaez panaveken.

Etre teir rouedad ez eo rannet an hentoù-houarn e Breizh (alese ar c'hudennoù kehentiñ a gavomp c'hoazh bremañ, lenn : Reun an Hir, Dre hent pe hent, Mouladurioù Hor Yezh, 1990)

♦ Rouedad Vreizh (RB), 426 km anezhi, dezhi linennoù savet gant roudennoù ur metr treuz, e kreiz Breizh pergen : Loudieg, Karaez, Kastellin, Rosporden, Rostrenenn, Kameled, Gwengamp.

♦ Rouedad ar gompagnunezh Kornôg-Stad (kompagnunezh prevez Kornôg bet prenet gant ar Stad) : Hanternoz (Pariz-Brest)

♦ Rouedad Pariz-Orleans (PO), er c'hreisteiz : Naoned, Gwened, Kiberen, Kemper...

Sellout ouzh kartenn araokadennoù an hentoù-houarn e Bro-C'hall. Ha, goude keñveriañ gant ur gartenn a vremañ, goulenn ouzh ar skolidi peseurt araokadennoù zo bet abaoe an eil Impalaeriezh. Sellout ouzh kartenn Rouedad Vreizh, ha prederiañ war an emdroadur a zo bet.